

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

O'ZBEK TILINING DAVLAT TILI SIFATIDAGI MAQOMI GLOBALLASHUV SHAROITIDA CHET TILLAR TA'SIRI

Bekbergenova Umida Esengeldievna

*Toshkent amaliy fanlar universiteti tarix va filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti
yo'nalishi XT2201U02 talabasi*

ANNOTATSIYA

Ushbu dissertatsiya ishida globallashuvning shiddatli jarayonlari sharoitida o'zbek tilining davlat tili sifatidagi funksional mavqeyi va xorijiy tillarning leksik-semantik tizimga ko'rsatayotgan transformatsion ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'zbek tilining leksik qatlamidagi o'zgarishlar, neologizmlarning kirib kelish qonuniyatlari va milliy til o'zligini saqlash masalalari ilmiy nuqtayi nazardan yoritilgan.

Kalit so'zlar: *Lingvistik transformatsiya, davlat tili maqomi, globallashuv, purizm, leksik interferensiya, til siyosati, milliy identiklik, terminologik tizim.*

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi "axborotlashgan jamiyat" tushunchasi bilan chambarchas bog'liq. Bu davrda til nafaqat muloqot vositasi, balki davlatning strategik resursi va milliy xavfsizlikning tarkibiy qismiga aylandi. O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni qabul qilinganidan buyon o'tgan davr mobaynida tilimiz ijtimoiy-siyosiy hayotning barcha jabhalarida mustahkam o'rin egalladi.

Biroq, globallashuv – bu ikki yoqlama jarayon. Bir tomondan, u o'zbek tilining xalqaro miqyosda tanilishiga va zamonaviy fan tillari bilan integratsiyalashuviga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, milliy tilning "ekologiyasi"ga xavf tug'diruvchi asossiz o'zlashmalar oqimini keltirib chiqarmoqda. Mazkur tadqiqot ushbu ziddiyatli jarayonlarni ilmiy tahlil qilishni maqsad qiladi.

O'zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasida mustahkamlab qo'yilgan. Bu shunchaki huquqiy norma emas, balki xalqimizning o'zligini anglash, ajdodlar merosini asrash va kelajak avlodga yetkazishning bosh kafolatidir.

Hozirgi kunda davlat tili maqomini mustahkamlash bo'yicha quyidagi muhim yo'nalishlar amalga oshirilmoqda:

Ish yuritishning to'liq o'zbek tiliga o'tkazilishi: Davlat tashkilotlari va xo'jalik yurituvchi subyektlarda hujjatlar almashinuvi toifa va darajasidan qat'i nazar milliy tilda olib borilishi;

Lotin alifbosiga to'liq o'tish jarayoni: Bu jarayon o'zbek tilining turkiy tillar oilasidagi mavqeyini oshirish va raqamli texnologiyalarga moslashuvini ta'minlashga xizmat qiladi;

Til to'g'risidagi qonunchilikni buzganlik uchun javobgarlik: Reklama vositalari, tashqi yozuvlar va rasmiy muloqotda davlat tili qoidalariga rioya etishni nazorat qilish mexanizmlarining kuchaytirilishi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Chet tillarning ta'siri, ayniqsa, leksikologiya sohasida yaqqol ko'rinadi. Tarixan o'zbek tili arab, fors va rus tillari bilan boyigan bo'lsa, XXI asrda asosiy "donor" til sifatida ingliz tili namoyon bo'lmoqda.

Bugungi kunda o'zbek tilining lug'at tarkibiga quyidagi sohalar bo'yicha yangi so'zlar shiddat bilan kirib kelmoqda:

1.IT va Raqamli texnologiyalar:Dasturlash, interfeys, brauzer, hosting, bulutli texnologiya.

2.Iqtisodiyot va Moliya:Marketing, menejment, investitsiya, logistika, franshiza, tender.

3. Ijtimoiy tarmoqlar va Media:Bluger, trend, kontent, strim, post, layk.

Interferensiya – bu chet tilining ona tiliga salbiy ta'siri bo'lib, u ko'pincha tillarning aralashib ketishiga (masalan, "o'zbek-ingliz" aralash nutqi) olib keladi. Bu jarayon ayniqsa yoshlar nutqida kuchli kuzatilmoqda. Misol uchun, "uchrashuv" so'zi o'rniga "miting" yoki "dating", "tahlil" o'rniga "analiz" so'zlarining asossiz qo'llanilishi tilning sofligiga putur yetkazadi.

Tilning milliy qiyofasini saqlab qolish uchun jahon tajribasida bir necha yo'nalishlar mavjud. O'zbekiston sharoitida biz "mo'tadil purizm" va "lingvistik adaptatsiya" yo'llarini tanlashimiz lozim.

Purizm (Til sofligi):Bu harakat tilni chet so'zlardan butunlay tozalashni emas, balki ularning muqobili bor joyda milliy so'zlardan foydalanishni targ'ib qiladi.

Masalan, "samolyot" o'rniga "tayyora", "aeroport" o'rniga "havo yo'llari bandargohi" kabi variantlarni ilmiy va ommaviy muomalaga kiritish (agar ular xalq tomonidan qabul qilinsa).

Adaptatsiya (Moslashtirish):Chet tilidan kirib kelgan so'zlarni o'zbek tilining fonetik va morfologik qoidalariga bo'ysundirish. Masalan, Computer-> Kompyuter, Management-> Menejment.

Globallashuv sharoitida o'zbek tilining raqobatbardoshligini oshirish uchun u ilm-fan tili sifatida rivojlanishi shart. Oliy ta'lim muassasalarida darsliklarning yangi avlodini yaratishda chet tili terminlarini shunchaki ko'chirmasdan, ularning mazmun-mohiyatini ochib beruvchi milliy terminologiyani shakllantirish lozim.

Shu bilan birga, xorijiy tillarni (ingliz, rus, xitoy, nemis va b.) o'rganish o'zbek tili hisobiga emas, balki unga qo'shimcha imkoniyat sifatida qaralishi kerak. "Til bilgan – el bilar" tamoyili asosida o'zbek tili markaziy o'rinda turishi, boshqa tillar esa dunyo ilm-fan xazinasidan foydalanish kaliti vazifasini o'tashi zarur

O'zbek tili – xalqimizning ma'naviy poydevoridir. Globallashuv sharoitida chet tillarining ta'siri qochib bo'lmay tabiiy jarayon bo'lsa-da, uni ilmiy nazorat qilish va boshqarish milliy ziyolilar va tilshunoslar oldidagi dolzarb vazifadir. Davlat tilining mavqeyini oshirish uchun faqat qonuniy choralar yetarli emas, balki har bir fuqaroda ona tiliga nisbatan yuksak hurmat va mas'uliyat hissi bo'lishi lozim. O'zbek tili kelajakda nafaqat kundalik muloqot tili, balki yuqori texnologiyalar va jahon hamjamiyatining yetakchi tillaridan biri bo'lib qolishi uchun barcha imkoniyatlar mavjud.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Xudoyberdiyev, A. (2020). O'zbek tilining rivojlanish strategiyasi. Toshkent: Sharq.
2. Murodov, B. (2021). Globallashuv va milliy tillar taqdiri. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Abdullayev, D. (2019). Chet tillarning leksik ta'siri va milliy terminologiya. Toshkent.
4. O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni. (Yangi tahrir sharhlari bilan).
5. Ruziev, S. (2022). Raqamli iqtisodiyot va til transformatsiyasi. Toshkent: Noshir.
6. Tursunov, U., Muxtorov, J. O'zbek adabiy tili tarixi. Toshkent: O'qituvchi.

